

Volks- en wetenschappelijke etymologie van de naam Fleury

Transcriptie door Fred Fleury van het artikel in les Études Historique door Frère Denis Grémont O.S.B. Vertaling (Frans-Nederlands) door Edwin Ossewold, Utrecht 1 november 1992.

Ik geef toe dat het taalkundig geslacht van Fleury zijn charmes heeft, maar die zijn misplaatst in een discussie waarbij het niet gaat om een woordspeling (Fénelon).

In hun literaire werken, geschreven in het Latijn, hebben de klerken uit de Middeleeuwen veel gehouden van het maken van woordspelingen van de eigenamen door er bijvoorbeeld etymologische vormen (woordafleidingen) aan te geven. Deze vormen zijn soms pure fantasie, ja zelfs vreemd tot schade van moderne onderzoekers die de zaak serieus nemen, terwijl de makers van die woorden slechts humoristisch en grappig schijnen te hebben willen zijn. Laten we er niet altijd de zondebokken van maken die helemaal niets wisten van hun tijd. Af en toe hebben zij met een 'grote schep zout', smakelijk, geschreven. Laten wij ze ook zo weten te lezen.

Onze studie zal gaan over een toponiem (plaatsnaam) die in Frankrijk veel voorkomt, zowel over Fleury, als over talrijke andere vormen die afgeleid worden van het woord *Floriacus*, zijnde gallo-romaans of uit de tijd van de Merovingers. Onze studie slaat vooral op de Fleury waar in de 7de eeuw de abdij van Saint-Benoît-sur-Loire werd gesticht en we zullen onderzoeken of de uitleg die onze oude voorgangers er aan gaven ook zo naïef is als op het eerste gezicht kan lijken.

De monniken van dit klooster hebben vroeger vele malen gespeeld -dat was voor hen heel gemakkelijk- met die naam, die zij steeds hebben afgeleid van FLEUR (FLOS, FLORIS) of van een van de afleidingen daarvan. Wij zullen eerst een kleine bloemlezing (florilege) in de letterlijke zin van het woord samenstellen, dat wil zeggen dat wij enige van hun bloemen (fleurs) zullen plukken op die plaats die zij de kwalificatie meegaven van florissant (welvarend, maar ook populair) noemen, om vervolgens te onderzoeken hoe de toponiem tegenwoordig wordt verklaard.

1. Volksetymologie Fleury

Fleury, die mooie naam

De meest eenvoudige vorm van de woordspeling op Fleury -een thema dat talrijke variaties kent- wordt bijvoorbeeld gevonden bij de schrijver Aimon (gestorven na 1026). Terwijl hij het leven beschrijft van Saint Abbon, spreekt hij over zijn meester "na zijn terugkeer in het klooster met de naam Florissant".

Later, als hij spreekt over de wonderen van dezelfde heilige, bedankt hij God "monniken uit Fleury te laten opbloeien (Fleurir) in de Hemel". Laten wij overigens opmerken dat enige manuscripten over de "*Translation (overbrenging) des reliques de Saint Benoît*", hoewel vreemd aan de eigen traditie van die abdij een titel hebben waar de volgende woorden in voorkomen: "*in het klooster dat zeer terecht genoemd wordt Fleury*", hetgeen niet voorkomt in het originele manuscript dat toegeschreven wordt aan Adrevalt of Adalbert (midden van de 9e eeuw).

We vinden dezelfde toespelingen in teksten waarvan de studies worden aangeduid met *Florissantes* in de kloosters van Fleury, inderdaad heel beroemd in die tijd. Van zijn kant spreekt ons één van de biografen van Sint Oswald, als hij

spreekt over de toekomstige aartsbisschop van York die monnik was geworden in het Orléanse, dat "die jonge *bloem* naar *Fleury* werd gezonden om te worden geplant temidden van de *bloemen* van het paradijs om de *bloemen* van zijn deugden te laten samengaan met de *bloemen* van die zo *welvarende (bloeiende)* plaats". [woordspelingen op fleur/Fleury/florissant, vert.] Dit wordt op den duur langdradig. De auteurs die tot nu toe werden geciteerd geven geen etymologie van de naam Fleury. Anderen nemen op zich die lacune op te vullen, hetzij door toespelingen, hetzij meer expliciet met allerlei soort van uitleg.

Het wonder van de bloemen

Dit is een legende die zo'n succes gehad heeft in Fleury zelf dat het de oorspronkelijke overleveringen met betrekking tot de datum van de "*Translation de Saint Benoît*" en met betrekking tot de oorsprong van de naam van de plaats heeft verdrongen. De schrijver ervan is de monnik Thierry, die verscheidene jaren op die plaats heeft gewoond alvorens naar Amborbach in Franconie te vertrekken. Voor 1018 heeft hij een "*Illation des reliques de Saint Benoît*" (verhandeling) geschreven die de historici zeer verdacht voorkomt. Dat verhaal vertelt dat in de tijd van de Normandische invasie de resten van de Vader (Patriarche) der monniken, na ze in veiligheid gebracht te hebben binnen de muren van Orléans plechtig werden overgebracht naar de abdij die aan hem was toegewijd, op een boot die op wonderbaarlijke wijze de Loire stroomopwaarts voer zonder zeilen of roeispanten en die het ijs verbrijzelde waarmee de rivier was bedekt: het was de 4e december. Laten wij het vervolg van de tekst maar ontleen aan een vertaler uit Bourgondië die schrijft in de pittige taal van de 13de eeuw: "*Toen het schip bij de haven van Flori aankwam, waren er daar tal van bisschoppen, abten, klerken en andere mensen die hem met grote vreugde en grote eer ontvingen. Toen de processie was begonnen en het lichaam van de heilige werd megedragen, was het er zo koud dat alles bevroren was. Er gebeurde echter een groot wonder want de bomen en de struiken in de gehele omtrek begonnen te bloeien (florir), net alsof het in april was. Allen die dat zagen, begonnen hulde te brengen aan Onze Heer, want zij begrepen heel goed welke grote verdiensten de heilige had voor Onze Heer*". Die wonderbare winterse bloei is vooral beroemd geworden door een hymne die de grote abt van Cluny, Pierre le Vénérable, vriend van de heilige Benedictus, heeft gemaakt op deze legende van de "*Illation*", een hymne die ook in onze dagen nog wordt gezongen in enkele Benedictijnse gemeenschappen, en waarvan hier twee strofen volgen:

*«Het bootje op de golven glijdt voorwaarts zonder roeispanten,
Met een wonderlijke snelheid verbrijzelt het de ijsvlakte,
Met het heilige lichaam gaat het stroomopwaarts,
Het doorklieft de wateren.*

Zodra het lichaam de golven achter zich laat staat de aarde klaar het te ontvangen, en die denkt niet aan het winterse seizoen met z'n rijp en ijzel, en tooit zich met nieuwe bloemen en verandert aldus haar kleed» (uit het Latijn).

Laat ons opmerken op dat noch Thierry, noch Pierre le Vénérable expliciet aangeven dat Fleury zijn naam ontleent aan dit wonder; anderen daarentegen bevestigen dit in alle naïviteit, of met humor. De waarheid is anders, zoals wij zullen zien. Raoul Tortaire (gestorven omstreeks 1122) bevestigt dit dan ook in zijn verzen die hij maakte over alle wonderen van Saint Benoît.

«*Fleury bloeit, bewonderenswaardig schouwspel, wanneer Vader Benedictus zijn entree maakt. Daaraan ontleent het zijn naam want voorheen heette het Le Val D'Or vanwege het feit dat het er erg vruchtbaar was*».

Vier verzen uit diezelfde tijd die men kan lezen in een manuscript van een priorij Fleury in Perrecy (in het diocees Autun) bieden ons een variant, waar wij nog op terugkomen: «*Fleury bloeit, hij die aan alle kanten Bachus omringt*».

Saint Benoît, bloem uit het Paradijs

Soms verstrengelt zich deze variant met een andere. En inderdaad, sommigen spelen met het woord Benedictus dat men op drie manieren kan interpreteren: *Benedictus*: Benoît; *bene dictus*: bien dit (goed gesproken) ; *benedictus*: béni (gezegende) of, zoals men zei indertijd .... benoît (Schreef Froissard niet: «Bij de genade Gods en de gezegende Maagd Maria - la *benoîte* Vierge Marie-?»).

Saint Grégoire le Grand die ons als eerste de grondlegger van het benedictijnse monnikendom leert kennen, begint zijn "Vie" «*Fuit uir uite uenerabilis gratia Benedictus et nomine ...*»; men kan slechts door een letterlijke vertaling weergeven hoe het woord benedictus door de vaders wordt gebruikt, als men er rekening mee houdt dat het woord benoît betekent "gezegend": «*Er was een man met een eerbiedwaardige levenswandel, die gezegend (benoît) was met die naam en met genade*».

Natuurlijk is het soms onvertaalbaar, bijvoorbeeld in de twee verzen van Saint Abbon geschreven aan paus Gregorius V of in één van de gedichten van abbé Gauzin (gestorven in 1030). Vanaf het einde van de 8e eeuw heeft de Lombardijer Paul Diacre, die monnik was op Monte Cassino, in de grote "*Histoire*" die hij aan zijn volk heeft gewijd, verzen ingevoegd die ter ere waren van de stichter van zijn abdij. Daar onder waren er twee die aldus luiden:

«*Jouw bloem, O Paradijs, heeft de wereldse bloemen geminacht, Zij heeft de rijkdommen van Rome veracht, jouw bloem, O Paradijs*».

Twee eeuwen later herneemt Aimoin letterlijk deze uitspraak in een preek ter ere van Saint Benoît, evenals die van een van zijn confraters uit de abdij Gauzbert, die een toespeling maakt op de relieken van de eerbiedwaardige die begraven ligt in Fleury. En inderdaad, er was niet een reliekschrijn in die tijd die op een altaar stond opgesteld, maar een koffer die daaronder in de grond was begraven. Dezelfde Aimoin -hij houdt beslist van die geestige woordspelingen- begint op die manier het derde Boek over de wonderen van Saint Benoît: «Door een gunstig teken van de minzaamheid des hemels, heeft dit klooster waarin wij de God Schepper dienen, de naam ontvangen van FLEURY, terwijl in vroegere tijden, eveneens door een genadevol teken, het de naam had van LE VAL D'OR: het bezit inderdaad de *bloem* (fleur) van het goud uit het paradijs, en dat is onze zeer heilige vader Benedictus».

Van zijn kant heeft een monnik uit Perrecy, in een manuscript waarvan hierboven eerder sprake is geweest, een brief geschreven aan zijn medebroeders in Val de Loire. Hij maakt daarin een toespeling op het visioen die de heilige Grégoire ons meedeelt in de volgende bewoordingen: «*Terwijl hij voor het raam van zijn kamer stond bad Benoît tot zijn Heer Almachtig.... En terwijl hij keek gebeurde er iets heel bijzonders...: de hele wereld pakte zich samen in een enkele zonnestraal*».

Hier is ook de brief van de monnik Perrecy: «Aan alle paters en broeders, monniken van FLEURY, broeder N. - Christus gegroet. Gedreven door de broederlijke liefde, stel ik mij voor het kleine probleem op te lossen waarom deze plaats FLEURY genoemd wordt. Dat is niet erg belangrijk, maar is nog nooit tot nu toe in discussie geweest. FLEURY, die eerbiedwaardige plaats waar we het over hebben - voor zover we dat woord aan een onderzoek onderwerpen -, heeft zijn naam ontleend aan zijn welvarende (*bloeiende*) (*florissante*) ligging. Want deze plaats, is meer dan alle andere van La Gaule (Gallië) zeer aangenaam: het klimaat is gezond; het wordt goed bevloeid door het water en, om kort te gaan, het geniet van een algemene overdaad die er door de natuur is geschonken. Het is precies die plaats waar de hoogheilige Père Benoît, regelgever van de monniken, onze hoogste overste en speciale herder, dat wonderlijke geheim van de verborgen wonderen ontdekte, terwijl hij tegelijkertijd, met het hart overvloeiend van liefde voor God zijn schepper, het visioen had met zijn lichamelijke ogen, van de wijde uitgestrektheid van de gehele wereld als het ware samengevat in één zonnestraal. Het is dezelfde plaats waar een purperen bloem wordt bewaard, die bloem waarvan geschreven staat:

«Jouw bloem, O Paradijs, heeft de wereldse bloemen geminacht, Zij heeft de rijkdommen van Rome veracht, jouw bloem, O Paradijs».

Wij herkennen de twee verzen van Paul Diacre, maar de monnik uit Perrecy heeft de les "wereldse bloemen" niet gekend, anders zou hij niet nagelaten hebben die te gebruiken om "zijn vers er mee op te *fleuren*". Dit alles getuigt niet van een sprankelende geest, maar het geeft wel de smaak weer van sommige geleerden die op zoek waren naar pretentieloze kinderlijkheden.

Het grootste deel van de hier aangehaalde teksten gaan terug naar de tijd waarin de abdij werkelijk in een bloeiperiode (*florissante*) was door zijn scholen, dat wil dus zeggen vooral vanaf het einde van de 10e eeuw tot het einde van de 11e eeuw, en met name onder de abten van Saint Abbon (988-1004) en Gauzelin (1005-1030). Aimoin is er de meest typische vertegenwoordiger van en het is kenmerkend dat zijn naam zo vaak terugkomt in deze korte studie.

2. Op zoek naar een wetenschappelijke etymologie

Dankt Fleury daadwerkelijk zijn naam aan Saint Benoît (Benedictus) die deze plaats zou hebben doen opbloeien (*fleurir*), hetzij symbolisch, door zijn aanwezigheid sedert relieken waren overgebracht (door op Saint-Benoît-sur-Loire toe te passen hetgeen Paul Diacre zei in de 8e eeuw over Monte Cassino) hetzij door de wonderbare wijze waarop het schip was aangekomen?

Zeker niet, want, enerzijds zijn de andere plaatsen wier namen zijn afgeleid van het woord Floricus (Floriacus) zeer talrijk en anderzijds gaat de benaming Val de Loire vooraf aan de Translation van Saint Benoît (die men zou kunnen plaatsen in de tweede helft van de 7e eeuw) en al helemaal aan de overbrenging (Illation) waarvan men zegt dat die in de 9de eeuw plaatsvond.

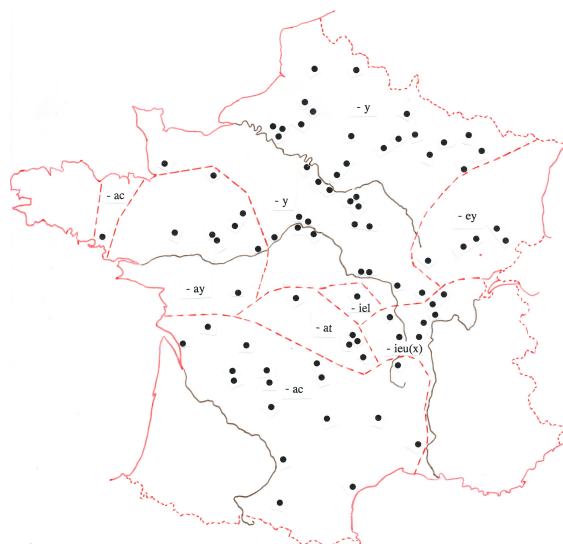
Inderdaad, de stichtingsakte van de abdij vermeldt meerdere malen die naam: welnu, die gaat terug naar de 7e eeuw, voordat er sprake was van de relieken van Saint Benoît in die plaats.

De opmerkelijke werken van Arbois de Jubainville, evenals die van zijn leerlingen Auguste Longnon, Albert Dauzat en vooral heel in het bijzonder niet te vergeten

Jacques Soyer, hebben vastgesteld dat talloze toponiemen uitgaande op -(i)acus, afgeleid zijn van een gallo-romeins landgoed (latifundium), gevormd met de naam van een man (een "*gentilice*") uitgaande op -ius, met behulp van het achtervoegsel -acus of voor de merovingische periode met behulp van een bijnaam (een "*cognomen*") uitgaande op -us, met het achtervoegsel -iacus. *Floriacus*, van het "*gentilice*" (de geslachtsnaam) *Florius*, dat gevormd is van de bijnaam *Florus*".

Welnu, *Floriacus* heeft zich op verschillende manieren geëvolueerd afhankelijk van de regio's in Frankrijk. Auguste Longnon heeft bijvoorbeeld een algemene schets gegeven van de gewone (populaire) vormen van het achtervoegsel -acus. De getuigenissen van dit oeroude *Floriacus* zijn over het hele grondgebied van het oude Gaule zeer verspreid.

Om zich om en nabij een idee te vormen van de plaatsnamen die voortkomen uit het gallo-romaanse of mérovingische woord *Floriacus* hoeft men slechts een blik te werpen op de bijgaande kaart. Deze is weliswaar niet helemaal volledig, want niet alle regio's in Frankrijk zijn geïnterpreteerd door A. Dauzet zoals Auvergne en Le Velay. En de topografische woordenboeken ontbreken nog voor heel wat departementen.

Globaal gesproken kun je zeggen dat de vorm FLEURY te vinden is in het grootste gedeelte van de regio's waar vroeger het "langue d'oïl" (Frans voor Noord-Frankrijk in de Middeleeuwen) gesproken werd. Hier volgen de varianten:

- FLEURÉ en FLEURAY in het westen,
- FLEUREY in het oosten (met een FLIREY dat een oude vorm is voor FLEURY),
- FLEURIEU of FLEURIEUX, ja zelfs FLURIEUX in de streek van Lyon,
- een FLEURIEL (ouder FLEURIÉ,) is het woord dat grenst aan alle voorafgaande.

Een interessante variant is het woord FLEURIAC in het oostelijk deel van Bretagne: hetzij dat de romanisering van die regio tot staan zou zijn gekomen (maar minder vlug dan in het westen) door de Bretonse immigratie volgens Aurélien de Courson en Joseph Loth enz., hetzij dat het teruglopen van het gaulois (de taal die nog in de 5e eeuw werd gesproken werd) er de oorzaak van is dat er zekere romanisering plaatsvond vóór dat het Bretons de overhand kreeg. Want dat is slechts een andere vorm voor het gaulois (mening van Louis Morin in de 19de eeuw en van kanuniek F. Falc'hun in onze dagen).

In de regio's "langue d'oc" (de taal van Zuid-Frankrijk), kunnen de afgeleidingen een van de twee volgende uitgangen hebben:

- ofwel -ac: FLORAC, FLOIRAC, FLEURAC;
- ofwel -at: FLORAT, FLEURAT.

Er wordt een woord FLEURY gevonden in de omgeving van Narbonne, overigens geheel onverwacht. Dit is een schepping uit de 18e eeuw door het oprichten van een hertogdom waaraan het pairschap (rang en waardigheid van een pair = edelman) verbonden is op een gebied dat Pérignan heet.

De grote overvloed van plaatsen die luisteren naar de naam met dezelfde oorsprong is frappant, hoewel men geen rekening heeft gehouden met de namen van boerderijen, maar slechts met agglomeraties en hoewel de landkaart zeer onvolledig is. Welnu, als Floriacus afgeleid is van de naam van een man, hoe kan het dan dat men de naam van Florius zo weinig tegenkomt in de gallo-romaanse tijd en die van Florus in de tijd van de Merovingers?

Een nieuwe hypothese (volgens M. Roblin)

Het probleem kan hier slechts worden aangeroerd, want het gaat het kader van dit eenvoudige artikel ver te buiten. Men zou, om enige zekerheid te krijgen, met nauwkeurigheid moeten vaststellen enerzijds alle namen die kunnen zijn afgeleid van het oude Floriacus in al z'n oude vormen, en tussenstadia en anderzijds onderzoek moeten doen naar de andere gelijkende toponiemen.

In feite zijn er enkele stemmen opgegaan om in bepaalde gevallen te protesteren tegen de generalisaties van de these van Arbois de Jubainville. Zoals bijvoorbeeld Roger Grand in een artikel over de namen eindigend op -ac, die men kan tegenkomen in Bretagne. Hij uit dan ook een zekere reserve waarbij hij nader precisieert dat het soms zou kunnen gaan niet over de naam van een man maar "*over een stam gaulois of latijn die de natuur, de fauna of de flora aanduidt*". Onlangs heeft een groot specialist in de bretonse taal, kanuniek Falc'hun, wiens theorieën heel wat problemen opnieuw hebben opgeroepen (met name over de wortels van deze taal), een heel klein hoofdstuk van een klein werk met indringende gezichtspunten gewijd aan "*De toponymische doctrine van Arbois de Jubainville, met betrekking tot zijn zwakke punten en hoe die kunnen worden hersteld*".

Men kan daarin lezen: "*Voor alles in beslag genomen een afleidingsrelatie tot stand te brengen tussen namen van mannen en plaatsnamen, waarbij hij zijn these over de romaanse oorsprong van het fundamentele eigendomsrecht in Gaule zou kunnen grondvesten, schijnt Arbois de Jubainville zich niet te hebben afgevraagd of een dergelijke plaatsnaam die hij afleidt van die of die naam van een man niet terzelfder tijd zou kunnen zijn afgeleid van een derde stamvorm, een soortnaam; en ook niet of een dergelijke naam van een plaats die zo vaak voorkomt in Gaule en die hij koppelt aan die of die naam van een man die zo weinig voorkomt; en ook niet een aangetoonde vorm van een woord is, ook niet een topografische betekenis zou kunnen hebben die ter plaatse geverifieerd kan worden en die het moeilijk te verdedigen zou maken dat de verklaring bij een naam van een man gezocht zou moeten worden*".

Zou Floriacus niet een van de toponiemen zijn waarvan de oorsprong moet worden herzien? Het zij hier slechts toegestaan op te merken dat men de naam FLEURY (of een andere afgeleiding) toekent aan een plaats die niet bewoond schijnt te zijn geweest (een dal, een gebergte bijvoorbeeld), wat de klassieke al ondergraaft.

Met de gegevens waarover wij nu kunnen beschikken, schijnt het mogelijk van de gebruikelijke these over de oorsprong van de naam FLEURY afstand te kunnen nemen en de naam FLEURY doodeenvoudig van *fleur* (flos-floris) af te leiden. **De naïviteit die aan de middeleeuwse klerken werd toegeschreven zou dan geheel tot hun eer strekken: FLEURY zou dan een florerende (florissante) plaats zijn.**

Wat betreft Fleury-sur-Loire (het tegenwoordige Saint-Benoît-sur-Loire) beantwoordt deze naamgeving uitstekend aan de plaats. Inderdaad, wie immers zou, als hij die plaats passeert, ongevoelig blijven voor de pracht, de schitterende schoonheid van die vruchtbare tuin zoals dat gedeelte van Val de Loire bij Orléans is. De vroegere bewoners hebben zich niet vergist toen zij deze plaats Le Val D'Or (de gouden vallei) hebben genoemd, een kwalificatie die teruggevonden wordt sinds de 9de eeuw, bijvoorbeeld in het epitafe (grafschrift) van Graaf Eccard d'Autun weldoener van FLEURY, waaraan hij de priorij van Perrecy schonk en waar hij werd begraven tussen 876 en 885. En hij komt eveneens voor op een dodenrol uit de 10e eeuw, en ook in geschriften van Aimon, van een monnik uit Perrecy en van Raoul Tortaire.

De anonieme brief die boven geciteerd is, roemt de vruchtbaarheid van de plaats, hetgeen geheel juist is, tegenwoordig om zijn tuinenaanleg en vroeger om zijn wijngaarden. De vermelding van Bacchus in een vers uit de 12e eeuw is zeer interessant: de wijnstok werd in dat dal verbouwd; in een overzicht uit de 16e eeuw wordt een groot gedeelte van de inwoners van Saint-Benoît aangeduid als wijnbouwers. Tegenwoordig moet men niet al te veel verwachten van de kleine cru die er nog te vinden is op sommige kleine wijnbouwgronden in die plaats.

Laten we er nog aan toevoegen dat een illustere tijdgenoot die lange tijd in die streek is geweest en die meer dan anderen gevoelig was voor de natuur, de Vallei en haar *bloemen* (fleurs) heeft bezongen. We bedoelen Max Jacob:

«*Saint-Benoît-de Vieille-Vigne,
Eden in de streek van Orléans, ...*
*Plate, waar de aarde de afspiegeling is van de hemel. De bloemen (fleurs) zijn de
littkens van de dode God; De korenaren zijn de haren, de fontijnen de honing, die
uit het hart stroomt, uit heel zijn lichaam....»*

Evenzo hebben de oude monniken bloemen (fleurs) rondgestrooid op hun wapens van hun abdij, die op die manier "sprekende wapens" zijn geworden en in de hedendaagse tijd heeft men nog het devies: «*Florete flores!*» (bloemen bloeien).

Laat degene die wil weten of de voorgestelde nieuwe etymologie over de oorsprong van de naam FLEURY inderdaad die is welke de voorvaderen er aan hebben gegeven, en die wil weten of het een plaats is *fleuri* (bloeiend), *florissant* (florerend), laat hij dan een ronde maken langs alle Fleury, Florac, Fleurat enzovoort, die overal in Frankrijk verspreid voorkomen en laat hij dan onderzoeken of die dan overeenkomen ja of nee met de vruchtbaarheid van de plaats, en zo gaande weg inlichtingen verzamelen ("butiner") van bloem tot bloem. [Vert: "butiner" is een woordspeling: honing inzamelen van bloem tot bloem en ook inlichtingen inzamelen].